

BOTÀNICA AMATEUR I LITERATURA PROFESSIONAL

IMPORTÀNCIA I PAPER DE LA BOTÀNICA EN L'OBRA DE ROUSSEAU

Sylvain Rheault *

El 1762, Rousseau comença a dedicar-se a la botànica d'una manera més metòdica. Hi consagra tant de temps i d'energia que podem preguntar-nos quin paper ha representat i quin lloc ha ocupat aquesta "ciència amable" en la seua obra. Un gran nombre d'articles ja han tractat de prop o de lluny aquesta qüestió, però no donen, en la major part dels casos, més que una visió

parcial de la botànica en l'obra de Rousseau. El llibre més complet sobre la qüestió és *Jean-Jacques Rousseau als Botaniker*, escrit per Albert Jansen el 1885. Cal, doncs, actualitzar la matèria, sobretot perquè *La Correspondance complète de Rousseau* editada per l'enyorat R. A. Leigh des de 1965 fins al començament dels anys vuitanta ha oferit noves possibilitats de recerca. No ens podem estar d'elogiar aquesta obra titànica que, a més a més, enclou un annex ple de documents molt útils. Revisem, doncs, la qüestió de la botànica tot posant en paral·lel la correspondència amb l'obra. Les referències d'aquest article remeten al tom i a la pàgina de l'obra completa de Rousseau dins la Pléiade o a la carta de la correspondència completa.

■ LA BOTÀNICA, UNA PASSIÓ LATENT

La lectura de les *Confessions* i de la *Correspondance* dona compte que, des de ben jove, Rousseau havia establert relacions íntimes amb la natura, sobretot durant el període que s'estén de 1728 a 1739, quan vivia amb

«QUINA MENA D'EXERCICI ERA PER A ELL L'HERBORITZACIÓ QUE FINS I TOT EL DISTREIA DELS JOCS SEXUALS?»

Madame de Warens, i molt particularment entre els anys 1736 i 1739, durant allò que hom ha convingut a anomenar com l'ídil·li de Les Charmettes. Madame de Warens sentia gran afecció per la preparació d'elixirs i el jove Rousseau, considerant que aquesta activitat el privava de gaudir de la seua amant, no deixava escapar cap ocasió per

Una mica com en el cas de Marcel Proust, els records de Rousseau sorgeixen a la vista dels objectes als quals s'associen estretament.

destorbar aquesta mena de guisofis. Cal advertir que Jean-Jacques es posarà tota sa vida en contra dels apotecaris. Afortunadament, la vida amb Madame de Warens passava també així entre passejades, records molt més agradables que potser van desvetllar, segons la mateixa autobiografia, el seu futur entusiasme per la botànica:

[...] Mamà s'entreté herboritzant entre la brosa, i en les flors d'un ram que li havia recollit pel camí ella em va fer observar mil coses curioses de la seua estructura que em plagueren molt i que em degueren encomanar el gust per la botànica, però el moment encara no havia arribat; jo estava més distret per molts altres estudis. (I, 245)

Entre les obres escrites abans de 1762, hi ha l'*Émile*, on trobem la descripció d'un jardí ideal (OICV p. 687) que s'assembla molt a aquell de Les Charmettes. Hi ha també la llarga descripció de l'elisi de Julie, en la carta XI a Milord Eduard (II, 470-488). Si l'autor de *Julie* fa gala d'una certa coneixença quant a noms de plantes i d'una mica d'experiència en ordenació de paisatges, cal assenyalar que aquestes coneixences botàniques continuen sent encara rudimentàries. La passió encara era latent.

En un llibre detallat, *Sentiment de la nature en France de Jean-Jacques Rousseau à Bernardin de Saint-Pierre* (1907), Daniel Mornet postula un moviment general de tornada a la natura i als valors rurals que havien quedat abandonats des del gran segle. Es descobreix un nou gust pel món rural i hom es co-

mença a apassionar per tot allò que es relaciona amb la vida camperola, tant en literatura com en pintura. Poesies pastorals com ara *Astrée* podrien haver contribuït, atesa la popularitat que aconseguiren, a establir aquest nou gust. Rousseau no va iniciar pas aquesta moda, que se sol designar amb l'expressió de "sentiment de la natura", però el seu *Émile* i la seua *Nouvelle Héloïse* precipiten el moviment i imposen les seues formes a la literatura rústica. En un altre llibre, *Sciences de la nature en France au XVIIIème siècle* (1911) Daniel Mornet descriu aquesta vegada l'admiració per les meravelles naturals des del punt de vista de les ciències. La botànica guanya popularitat ràpidament perquè té el mèrit d'explicar l'espectacle de la natura i, al mateix temps, de ser accessible per a la major part dels seus afeccionats.

Rousseau explica en les *Confessions* (I, 631), que ha agafat gust a la botànica amb el doctor d'Ivernois. Es pot determinar, mitjançant la seua correspondència, que Jean-Jacques s'havia trobat amb el "Doctor Filòsof" entre el 10 de juliol i el 10 de novembre de 1762, és a dir, un període de quatre mesos que inclou els darrers dies de bon temps de l'estiu. Més tard, el 15 de setembre de 1764, Jean-Jacques escriu al llibreter Duchese, de París, per procurar-se el seu primer llibre de botànica. És també el començament d'una llarga correspondència amb Du Peyrou, amb

«EN LES OBRES DE ROUSSEAU,
LA NATURA I LES DONES
APAREIXEN INEXTRICABLEMENT
LLIGADES»

qui Rousseau va sortir a herboritzar i que coneixia Buffon. Malgrat una certa fredor per part del filòsof, Du Peyrou li va mostrar per sempre una amistat indefectible, es va aplicar a trobar-li llibres i s'afanyà a prestar-li mil petits serveis.

■ LA BOTÀNICA, UN LLENGUATGE PARTICULAR

Al segle XVIII, la transmissió dels coneixements passava pel llatí. Jean-Jacques, que es va iniciar com un autodidacte en els rudiments del llatí, escriu el 1767: "No me'n queda ja, d'aquesta llengua [el llatí] més que el que cal per entendre les frases de Linné."

Plec de botànica realitzat per J. J. Rousseau.

(L5852). Rousseau, un admirador fervent de Linné, l'inventor d'una nova nomenclatura binària simple i perfectible, introduirà els noms científics de plantes, entre altres, dins la segona passejada de les *Rêveries*: "Una [de les dues plantes] és la *Picris hieracioides*, de la família de les compostes, i l'altra el *Bupleurum falcatum*, de la de les umbel·líferes. Aquesta troballa em va alegrar i m'entretingué durant molt de temps i va acabar per la d'una planta encara més rara, sobretot en un país alt: el *Cerasium aquaticum*, [...]" (I, 1003)

El recurs a l'argot botànic evita les ambigüitats. Perquè aquests mots tan curiosos estan encara despullats de connotacions; Rousseau explota la seua virginitat semàntica per a afegir-hi els seus propis records.

■ LA BOTÀNICA, UNA NECESSITAT AFECTIVA

Rousseau, després de la il·luminació de Vincennes, renuncia a cercar el seu destí entre les frivoltats de l'alta societat i es retroba amb la natura, que havia desamparat des que se separà de Madame de Warens. Pel camí de la botànica Rousseau, per dir-ho així, purga la seua ànima viciada per la vida trepidant de la gran ciutat; li permet ocupar-se de coses tan simples i belles com són les plantes i les flors. La botànica, com a teràpia, actua sobre dos plans; l'estudi de les plantes, gràcies a les passejades pel camp, li senta bé físicament, però és també un poderós derivatiu de les manies persecutòries que comencen a obsessionar-lo: “Les herboritzacions i passejades serien, efectivament, dolces distraccions per als meus maldecaps si de debò me les permeteren però els qui disposen de mi no tenen cura deixar-me aquest recurs”. (L6271)

Quan Rousseau se sentirà perseguit, refutarà les acusacions de què es creu objecte invocant la botànica. Als qui l'acusen de dedicar-se a estudiar les plantes per extraure'n verins, ell els replicarà que no té el mateix punt de vista que els apotecaris, els únics, fins al segle XVIII, que s'han interessat de debò pels vegetals, i que la seua actitud amb les plantes és la d'un afeccionat apassionat. Rousseau argumenta també que els qui cullen flors per fer una cosa tan bonica com un herbari no poden pas ser males persones (I, 875).

■ LA BOTÀNICA, UN CATALITZADOR DE RECORDS

L'estudi de les plantes –el mateix Rousseau ho assegura en la setena passejada– evoca records feliços. Una mica com, més tard, en el cas de Proust, els records de Rousseau sorgeixen a la vista dels objectes als quals s'associen estretament. L'exemple més eloqüent és sens dubte el de la vinca (I, 226). Rousseau, en el moment en què escriu les seues *Confessions*, coneix els mecanismes de la seua memòria afectiva i sap que necessita un desencadenant. Per tal d'aconseguir captar el plaer que troba herboritzant, plaer potser lligat als dolços moments passats amb Madame de Warens o amb altres dones, Rousseau va confeccionar els herbaris. Quan no li resultarà possible herboritzar, conservarà per sempre l'herbari, que li recordarà el gaudi viscut. Rousseau tant per a l'herbari com per a la reflexió fa servir un llenguatge particular en què la planta esdevé un significant nou amb el qual compon una història dels seus moments de joia que solament ell pot desxifrar.

La revolució francesa va aclamar Rousseau com el seu pare espiritual. La pintura mostra Rousseau presidint l'Ull de la Veritat.

© Foto: Jean Pellicier

Rousseau, en un fragment de *Les Confessions*, escriu referint-se a un record de Mme de Warens: “Caminant ella va veure en l'era alguna cosa blava, i em va dir: Mira, encara hi ha vinca en flor. Jo no havia vist mai vinca, i em vaig aturar. [...] Li vaig llançar tan sols una ullada, i més de trenta anys varen passar sense que tornara a veure-la. En 1764, mentre m'estava a Cressier amb el meu amic M. du Peyrou, vaig començar a herboritzar un poc. Endinsant-me per entre els matolls, vaig alliberar un crit de joia! Ah! Vet ací vinca! Du Peyrou va adonar-se de la meua emoció, però ignorava la causa.”

El projecte de les *Confessions* i l'interès per la botànica aparegueren en més o menys al mateix temps i comparar-los permet de destacar-ne els lligams. La gènesi de les *Confessions* comença amb les quatre cartes a Malesherbes escrites a començament de 1762. Aquell va ser un període en què Rousseau rememora els seus records i acumula documents. Se sap fins quin punt la imatge de Madame de Warens està fermament associada a Les Charmettes i a la botànica. D'aquests tres records, els més dolços de la seua vida, solament la botànica li continua resultant materialment accessible. I la millor manera de fer ressorgir de l'inconscient un paradís perdut essencialment vegetal no era lliurar-se a l'estudi de la botànica?

De fet, el tema dels paradisos perduts es repeteix de manera regular en l'obra de Rousseau. Mitjançant la botànica, Jean-Jacques busca de reprendre el contacte amb aquests espais vegetals, siguen imaginaris o ben reals: Bossey, on va passar la seua infantesa, Les Charmettes, amb Madame de Warens, l'Ermitage, Montmorency, Colombier, l'illa Saint Pierre, els jardins de Julie i d'Émile, i molts més encara. En aquests espais verds i verges lliura l'esperit al somni de les seues fantasies. Allò que Rousseau pogué imaginar en els seus ensomnis en matèria de jardins, va intentar de traslladar-ho als seus escrits mitjançant les plantes que coneixia i que provà a adaptar no per suggerir una certa classe de bellesa, sinó a fi d'afavorir l'evocació dels records. Els jardins no són solament llocs que es recorden, sinó on es recorda. Paradisos perduts i botànica es fonen harmoniosament en la cinquena i la setena passejades.

En les obres de Rousseau, la natura i les dones apareixen inextricablement lligades. Pensant la natura, és possible que Rousseau pense en les dones i aquest passatge d'una carta a Du Peyrou, entre altres, en dona testimoni: "Jo us vaig aconsellar la botànica i us l'aconseilla una altra vegada a causa del doble profit de l'esbarjo i de l'exercici, i perquè quan s'ha herboritzat molt en el roquissar durant el dia, a la nit no esdevé tan dur anar a gitar-se sol". (L5295)

Quina mena d'exercici era per a ell l'herborització que fins i tot el distreia dels jocs sexuals? Ho llegim més endavant en la mateixa carta: "El [botànic] curiós analitza amb més plaer una bella flor que una noia bo-

nica". La botànica, doncs, estableix una comunió entre les flors i les dones.

■ ROUSSEAU COM A DIVULGADOR

Es coneixia el filòsof i l'escriptor, com també el pedagog, però faltava descobrir el divulgador. Rousseau, a partir de 1764, no solament ha consultat nombrosos llibres de botànica, sinó que en va fer una lectura atenta i en va prendre acurades notes. D'altra banda, les relacions que mantenia amb els savis més importants del seu temps, entre altres Buffon, Daubenton, els Jussieu, Gagnebin de La Ferrière o Tschudi, demostra que el calibre dels seus coneixements era dels més elevats. Això li permetia de prendre posició en els debats científics d'actualitat, particularment la defensa del sistema de Linné. Finalment, sabem que Rousseau va fer nombrosos herbaris, que va fer un important treball de sinonímia i que va participar en algunes expedicions botàniques. No podem més que admetre que Rousseau posseïa totes les qualificacions necessàries per a dedicar-se a la divulgació científica. Vers 1771, en el cim de la seua

passió, emprèn les *Lettres sur le botanique* i probablement alhora també comença el *Dictionnaire de botanique*. Les cartes s'organitzen d'acord amb la complexitat creixent de les plantes, i també segons les estacions. El text, descriptiu i personal, s'acompanya de multitud de termes tècnics que Rousseau introdueix de manera gradual alhora que els va explicant. Aquestes *Lettres*, Rousseau les considera potser com l'esbós d'un futur manual d'iniciació a la botànica. Quant al *Dictionnaire*, malgrat les nombroses digressions que espatllen una obra, per una altra banda molt valuosa, hauria pogut servir, sense cap dubte, de complement a aquestes cartes.

La botànica, estretament entrelaçada amb totes les altres passions de Rousseau, ofereix així una lectura atípica de la seua obra. ©

«ROUSSEAU POSSEÏA TOTES LES QUALIFICACIONS NECESSÀRIES PER A DEDICAR-SE A LA DIVULGACIÓ CIENTÍFICA»

*University of Regina, Canadà

BIBLIOGRAFIA
RHEAULT, Sylvain. *Place et rôle de la botanique dans l'oeuvre de Rousseau*, 1989, www.cafe.edu/~sr/mem/m0.htm